

Mytho Philoctetae, quem a Graecis cum Troiam proficiscerentur viperæ morsu ictum propter taetrum ex vulnere odorem in insula Lemno relictum decimo anno belli a Diomede in castra Graecorum reductum esse, cum sine eius auxilio Troiam capi non posse Helenus vates Troianus vaticinatus esset, in carminibus epicis Graecorum quæ appellantur cyclica narratum erat¹, tragicorum poetarum Graecorum primus usus est Aeschylus. Post eum idem argumentum Euripides Sophocles Philocles Theodectes adhibuerunt. Philoclis et Theodectis fabulas brevi tempore interisse verisimile est neque quicquam certi de iis scimus nisi quod Aristoteles² memoriae prodidit hunc cum a ceterorum institutione discreparet Philoctetam manu vulnerata in scenam produxisse. Philocles utrum ipse Philoctetam fabulam composuerit an Aeschyli avunculi tragoediam correctam iterum in certamen detulerit, id quod Quintiliano teste³ Athenienses posterioribus poetis permiserunt, dubium est.⁴ Diutius legebantur et servabantur Philoctetae trium principum tragicorum Graecorum Aeschyli Euripidis Sophoclis. Nunc cum una Sophoclis fabula Athenis olymp. 92,3 Glaucippo archonte acta⁵ servata sit, fabulae Aeschyli et Euripidis præter fragmenta pauca⁶ eaque admodum vilia perierint, acceptissima nobis esse debet declamatio Dionis Chrysostomi,⁷ qui rhetor celeberrimus temporibus imperatorum Domitiani Nervæ Traiani floruit. Qui cum revaleret uno die Aeschyli Euripidis Sophoclis Philoctetas legit magnamque cum ex ea re voluptatem cepisset inter ipsas contulit. Quas etsi leviter neque eo modo, quo nunc talia disceptari solent, inter ipsas comparavit,⁸ tamen eius declamatio, cum unicus fere fons sit quo usi fabulas Aeschyli et Euripidis deperditas restituere possimus, nobis gratissima est.

Quod negotium cum viri satis multi iique doctissimi et artis philologiae peritissimi susceperint, fore ut arrogantiae mihi tribuatur quod iterum eam quaestionem tractare audeo non spero. Nondum enim ea quaestio quæ est de Philoctetis Graecorum poetarum fabulis ad finem perducta est,⁹ multa admodum ambigua sunt. Ego ut denuo eam tractarem commotus sum non quo sperare possem fore ut id mihi contingeret quod illis non contigit, sed quia cum in hæc studia incumberem magis magisque mihi persuasi non omnium rerum quas accessi plurimum interest ab illis satis rationem habitam esse.

De Aeschyli Philocteta.

Dio Chrysostomus cum fabulas principum tragicorum Graecorum inter ipsas confert cui eorum si arbiter institutus esset palmam daret nescire se profitetur. At tamen quamquam certis verbis id non pronuntiat Aeschylum ab eo ceteris anteponi facile intellegitur. Cuius in tragoedia non solum simplicitatem et morum heroum et dispositionis et sublimitatem dictionis et ubertatem sententiarum laudat, sed etiam saepius Aeschylum contra vituperatores defendit, quorum in numero Euripides fuisse videtur, cuius tragoediam implicatam Aeschyli fabulae simplici contrariam fuisse iudicat. Sophoclem, quem medium inter illos locum obtinere dicit, laudat, neque vero laudibus tam insignibus eius tragoediam effert quam Aeschyleam, cuius ad fabulam, cum singulas inter ipsas confert, inprimis animum advertere videtur. Ex iis quæ de Aeschyli Philocteta Dio memoriae prodidit hæc colligi possunt:

Ut Philoctetam Lemno in castra Graecorum reduceret apud Aeschylum Ulixes solus missus erat; qua de re poeta tragicus dissensit a Lesche Iliadis Parvæ auctore, quem id negotium Diomedem suscipientem

¹ Procli chrestomathia; Welcker, Der epische Cyclus II, 238 ssq.; Neumann, Die Entwicklung des Philoktet-Mythus i. Programm Gymn. Coburg 1893, 2 ssq.; Gruppe, Handb. d. klass. Altert.-Wissensch. v. J. v. Müller V, 2, 671 et 684.

² Ethic. Nicomach. VII, 8, 1150b 9.

³ instit. orat. X, 1, 66.

⁴ cf. Ribbeck, Die römische Tragödie 376 ann. 3.

⁵ cf. didascaliam fabulae Sophocleae.

⁶ coll. Nauck, fragmenta tragicorum Graecorum² nr. 249–257 (Aeschyli) et 787–803 (Euripidis).

⁷ or. 52: Περὶ Αἰσχύλου καὶ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδων ἢ περὶ τῶν Φιλοκτῆτον τόξων.

⁸ G. Hermann, opusc. III, 113; defendit Dionem H. v. Arnim, Dio von Prusa 160 ssq.

⁹ Gruppe l. l. 684 ann. 5.

fecisse si non certum at tamen verisimillimum est.¹⁰ Ulixes, qui novem annis ante ipse Philoctetae auctor exsili extiterat, quamquam forma non mutata in scenam producit, tamen ab eo non agnoscitur, quam rem per se miram tanto annorum spatio interiecto satis explicari Aeschylus putavit. Ut animum Philoctetae, quem ad id tempus non minore quam antea odio Graecorum inflammatum esse opinatur, sibi conciliet Ulixes dolo simplicissimo utitur nuntians Achaeos summa calamitate afflictos esse, Agamemnonem mortuum esse, Ulixem turpissime interisse, totum fere exercitum deletum esse. Qua narratione ficta efficit, ut Philocteta summo gaudio affectus quod tanta miseria hominibus inimicissimis incidisset mitigetur et benigne ipsum recipiat. Novem annorum exsilium Philocteta, cuius morbus tanto annorum spatio interiecto minime levatus erat, nullo comite pertulit, id quod Euripides cum credibile esse negaret Aeschylus opprobrio dedisse videtur. Chorus fabulae Aeschyleae compositus erat ex incolis insulae Lemni, quibus quae sibi acciderint Philocteta enarrat.

Haec a Dione relata viliora sunt quam ut ex iis fabulam Aeschyli deperditam restituamus. Duas enim res aegerrime desideramus. Certiores non fimus Dionis verbis utrum Aeschylus in fabula Philocteta et Ulixis solis actoribus usus sit an alias quoque personas adhibuerit. Neque utrum Philocteta in prioribus an in posterioribus fabulis Aeschyli ponenda sit comperimus. Neutra quaestio neglegenda est, cum utraque in fabula Aeschylea restituenda adiumento nobis esse possit. Quibus de rebus quamquam nihil certi videtur constare tamen nonnulla in Dionis declamatione inesse suspicor, quae inquiringibus nobis argumento esse possint Aeschylum numero personarum admodum parvo usum esse Philoctetamque in primis poetae tragoediis numerandam esse. De illa quaestione a viris doctis pauca neque ea argumentis probata prolata sunt, huius nemo mentionem fecit. Quod cum ne ego quidem necessarie possim demonstrare quoniam inter viros doctos constat Aeschylum alia aetate vitae alia tragoediarum componendarum ratione usum esse, et de illa personarum quaestione et de tempore, quo Philocteta Aeschyli acta sit, paucis disseram.

Duas personas ad fabulam agendam satis esse Hermann¹¹ et Welcker¹² assentiente Nauck¹³ negaverunt. Itaque fragmentis ex Accii Philocteta, quem poetam Romanum exemplum Aeschyli secutum esse suspicati sunt, adhibitis in initio fabulae cum Ulixis Minervam in scenam prodire eique praecepisse putaverunt qua ratione uteretur, ut Philoctetam secum Troiam abduceret. Cuius rei argumenta afferre non potuerunt neque id initium fabulae fuisse probabile est; in primis Accium ad fabulas Graecorum poetarum restituendas minime adhibendum esse censeo, cum neque omnia, quae ad eius fabulam pertinent, perspicua sint neque quem poetarum Graecorum in tragoedia componenda secutus sit constet.¹⁴ Ulixis ne a Philocteta agnosceretur auxilio Minervae opus non fuisse cum Dio verbis certis pronuntiaverit, credibile esse nego deam ut eum adiuvaret in scenam ab Aeschylus productam esse. Praeter Minervam Hermann Eurybatem praekonem Ulixis induxit, quem Philoctetae abducendi causa solum Lemnum venisse verisimile non esse arbitratus est. Neque vero cuiquam haec sententia probata est, cum ex Dionis verbis plane intellegeretur apud Aeschylum nullo comite Ulixem usum esse. Welcker, qui in extrema fabula Herculem ab Aeschylus productum esse suspicatus est cum nisi deo interveniente Philoctetae persuaderi posse negaret ut cum Graecis animum conciliaret, Ulixem quasi duas personas in Aeschyli fabula egisse coniecit. Neumann Ulixem et Philoctetam solos a poeta productos esse putavit.

Quam quaestionem quae de personis fabulae Aeschyleae est ad Philoctetam restituendam plurimi momenti esse haud scio an nemo negaverit. Neque vero eam diiudicare poterimus nisi ea, quae de fabula Sophoclis Dio memoriae prodidit, examinaverimus cum quaerendum sit quatenus ei fides habenda sit. Comparantibus autem ea quae de Sophocle dixit cum tragoedia servata concedendum nobis est Dionem aliqua diligentia Philoctetae Sophocleae argumentum enarrasse. Omnium rerum suo ordine mentionem fecit omniumque personarum nomina protulit neque nisi Hercule intercedente Philoctetam ut Neoptolemum sequeretur non commotum esse non commemoravit. De una re verba non fecit: de eo actu nihil disseruit, quo speculator ille mercatoris veste indutus iussu Ulixis procedit, ut fictis narrationibus Philoctetae persuadeat ut Neoptolemo se mandet.¹⁵ Quod ea de causa Dionis fidei obtrectemus non habemus;

¹⁰ Cf. de hac re Schneidewin, *Philologus* IV, 647 ssq.; Neumann l. l. 4 ssq.; Gruppe l. l. 684. Diomedem et Ulixem una Lemnum venisse ut Philoctetam arcesserent in carminibus quoque epicis narratum fuisse haud scio an recte non coniecerint Welcker l. l. 238 et Wecklein, *Über die Stoffe und die Wirkung der griechischen Tragödie*, Festschrift vom 14. XI. 1891, München p. 7.

¹¹ De Aeschyli Philocteta dissertatio = opusc. III, 113 ssq.

¹² Philoktetes oder Iliens Zerstörung = kl. Schrift. IV, 180 ssq.

¹³ Praef. ad edit. Philoctetae Sophoclis 18.

¹⁴ cf. infra pag. 13.

¹⁵ Soph. Phil. v. 542 ssq.

etenim ille tragoediae actus ad exitum tragoediae explicandum non tanti momenti esse videtur, ut eum commemorari necesse fuerit; mercatoris illius partes secundae sunt. Omnium igitur rerum maximarum Sophoclis de fabula disserentem Dionem mentionem fecisse cum concedamus, nonne eandem fidem de Aeschylō ei tribuamus necesse est, praesertim cum ad huius fabulam praecipue animum eum advertisse appareat? Demonstrari non potest ab Aeschylō praeter Philoctetam et Ulixem alias personas in scenam productas esse. Numero igitur personarum admodum exiguo in Philocteta fabula usus est. Fortasse partes quaedam duci chori datae erant.

Quoniam Aeschylum in fabula duas personas agentes fecisse demonstravimus, nihil obstat quominus Philoctetam in prioris aetatis tragoediis numeremus. Tres enim personas Aeschylus inter eas fabulas, quae servatae sunt, induxit in Supplicibus: Danaum, Argivorum regem, Aegyptiorum praeconem. Quattuor personae sunt in Persis: Atossa, nuntius, Darei umbra, Xerxes. Hanc fabulam olymp. 76, 4 Menone archonte actam esse ex didascalia intellegitur, illam earum fabularum Aeschylī, quae aetatem tulerunt, primam actam esse nunc viri docti opinantur.¹⁶ Utraque fabula ita composita est, ut partes a duobus histrionibus agi possint, utriusque dispositio simplicissima est. Philoctetam, in qua fabula duo aut summum tres personae inductae erant cuiusque dispositionem simplicissimam fuisse Dio certis verbis testatur, Supplicibus et Persis adiungendam isdem fere temporibus quibus illas tragoedias productam esse nonne probabile est?

Philoctetam Aeschylī prioribus fabulis addere non dubito atque etiam ante Supplices et Persas actam esse confirmaverim. Etenim cum Welcker¹⁷ Aeschylearum fabularum indice adhibito suspicatus esset Philoctetam cum aliis tragoediis trilogiae cuiusdam vinculo coniunctam fuisse, cui trilogiae has fabulas attribuit: Lemnios sive Philoctetam, Philoctetam Troianum, Phrygios sive Persidem, gravissimis argumentis Nitzsch¹⁸ demonstravit eam sententiam veram minime esse; neque enim ulla vestigia extare, quibus Philoctetam Troianum ab Aeschylō compositum esse doceremur, neque fieri posse ut Philocteta Lemnius prima pars trilogiae esset, immo eam tragoediam solam actam esse. Aeschylus vero postquam alterum histrionem induxit primus arte admodum perfecta tres tragoedias, quarum argumentum ex eodem mytho sumptum erat, trilogiae vinculo coniungendi usus esse ceterisque poetis tragicis persuasisse videtur, ut exemplum suum sequerentur.¹⁹ Neque vero ab initio ea ratione perfecta eum usum esse verisimile est, sed priusquam eam legem perferret priorum tragicorum more singulas tragoedias in certamen detulisse. Lege autem perlata eum ad veterem tragoediarum componendarum rationem non redisse manifestum est neque eum Sophoclis exemplum secutum ita trilogias fecisse, ut singulas fabulas nulla argumenti unitate iunctas copularet, vel ea re demonstratur quod ii poetae tragici, qui in primis Aeschylī imitatores putantur, etiam posterioribus temporibus trilogias Aeschyleas fecerunt, velut Philocles Pandionida et Meletus Oedipodiam composuerunt. Tragoedias igitur Aeschylī eas, quae trilogiae partes non fuerunt, prius actas esse quam ceteras trilogiae vinculo coniunctas probabile est. Quae cum ita sint, ante Supplices et Persas, quas fabulas trilogiae partes fuisse manifestum est, Philoctetam ab Aeschylō factam esse affirmo.

Quoniam Philoctetam in primis fabulis Aeschylī ponendam esse censui, nulli eorum qui adhuc tragoediam restituere conati sunt assentiri possum. Neque Hermanno aut Welckero in principio tragoediae Minervam cum Ulixē in scenam prodisse prologumque, quo eum de insulae Lemni natura certiolem faceret et ad id quod agendum esset adhortaretur, egisse concedo neque Neumann Philoctetam ipsum prologum egisse desideriumque patriae pronuntiavisse mihi persuasit; qui cum loco illo celeberrimo Ranarum Aristophanis v. 1383, quo Aeschylus et Euripides singulos versus lancibus imponentes producuntur, Euripides primum Medae fabulae versum

Εἶθ' ὄψεαι Ἄργονες μὴ διαπτάσθαι σάρατος

recitaret, Aeschylum primum Philoctetae versum (frgm. 249)

Σπερχεὶὲ ποταμὲ βούνομοι ἴ ἐπιστροφαί

attulisse putavit. Immo similiter atque in Supplicibus Persisque prologo, quem Aeschylus in posterioris aetatis fabulis adhibuit, neglecto chorum Lemniorum parodum egisse puto. Qua causa Lemnii ut in desertam insulae partem, in qua Philocteta per novem annos omnis hominum consuetudinis expertus vixerat, se conferrent commoti sint nescimus; eam rem explicare supervacaneum esse Aeschylus putavit.

¹⁶ Christ, Handb. d. klass. Altert.-Wissensch. VII², 180.

¹⁷ l. l. 180.

¹⁸ Sagenpoesie der Griechen 644 ssq.: Philoktet als Beispiel nicht trilogischen Stoffes behandelt.

¹⁹ Bergk, Griech. Litter. Gesch. III, 229 ssq.

Neque quicquam certi constat quid caetera Lemniorum in scenam prodiens cecinerit. Lemnios loca patriae et delubra Cabirorum et templa Vulcani descripsisse et sacras insulae res celebravisse versibus nonnullis ex Accii Philocteta servatis collatis Ribbeck²⁰ coniecit. Qui versus cum aptissime Lemniis tribuantur et talia ab ingenio Aeschylis minime aliena esse constet, quem saepius res ad geographiam pertinentes fabulis inseruisse notum est, eius sententiae assentiri non dubito, quamquam Accium exemplum Aeschylis secutum esse argumentis certis demonstrari non potest. Liceat versus hic repetere (Trag. Rom. frgm. coll. Ribbeck p. 173 nr. II add. inc. inc. fab. XXXVII):

Lemnia praesto
litora rara, et celsa Cabirum
delubra tenes, mysteria quae
pristina castis concepta sacris
nocturno aditu occulta coluntur
silvestribus saepibus densa.

* * *
Volcania iam templa sub ipsis
collibus in quos delatus locos
dicitur alto ab limine caeli.

* * *
Nemus expirante vapore vides
unde ignis cluet mortalibus clam
divisus: eum dictus Prometheus
clepsisse dolo poenasque Jovi
fato expendisse supremo.

Post parodum chori Philoctetam ipsum aut de venatu redeuntem aut cupiditate visendi inductum qui illi essent qui tanto spatio annorum interiecto ad se venirent ex antro prodeuntem cum choro verba fecisse verisimile est. Quibus altius repetens more aegrotorum quae sibi accidissent narravit. Viperæ morsu vulneratum se cum somno captus esset a Graecis in loco insulae deserto expositum esse (frgm. 250),

ἐνθ' οὔτε μίμνειν ἄνεμος οὔτε πλεῖν ἐγὼ,

neque quicquam sibi relictum esse nisi arma ab Hercule quondam accepta, cum in Oeta monte rogam eius incendisset. Fortasse huc spectat frgm. 251

κρημαστὰ τόξα πίπτος ἐκ μελανθρόου.

Morbum suum viperæ morsu excitatum tanta annorum serie intermissa levatum non esse, immo vehementissimis ex pede doloribus se corripere his verbis pronuntiavit (frgm. 252 et 253):

*οἱ γὰρ δακὼν ἀνῆγεν, ἀλλ' ἐνόησε
δεινὴν στομοτὸν ἐκρῆσιν ποδὸς λαβόν.
φαγέδαιναν, ἣ μὲν σάρκα ἐσθίει ποδός.*

Quibus verbis quin acerbissimas execrationes Graecorum, imprimis Atridarum et Ulixis, quos praecipuos malorum auctores putaret, inseruerit dubium non est. Lemnii misericordia miserrimi inducti se ei adfore promiserunt consolatique praedicaverunt fore ut brevi malis liberaretur.

Deinde Ulixes forma non mutata prodiit neque a Philocteta agnitus est. Cui quae fallendi causa commentitus erat enarravit: Res Graecorum male se habere; Agamemnonem mortuum esse, Ulixem turpissime interisse, totum fere exercitum deletum esse; aegre ex caede se effugisse. Qua narratione ficta Philocteta, cuius odium Graecorum summum erat, maximo gaudio affectus est et exultavit, quod tanta miseria inimicissimis sibi hominibus incidisset, et benigne illum, cuius dolis se circumveniri non sensit, invitavit ut vitae suae particeps fieret, dum ipsis in patriam reverti liceret.

Neque vero Ulixis satis erat a Philocteta hospitio recipi, immo omni modo studendum id erat, ut eum secum Troiam abduceret. Quod si efficere voluit Philoctetam certiore facere debuit falsa se ei narravisse de rebus ad Troiam gestis; cui rei ut fidem adderet se suaque consilia ei aperire debuit. Cum vero Philoctetae odium Graecorum et ipsius quantum esset haud ignoraret, priusquam quis esset quidque agens Lemnum venisset pronuntiaret, aliquo modo armis illius potiretur necesse erat. Etiam apud

²⁰ I. I. 380: Vielleicht hat Accius diese Beschreibung im wesentlichen aus der Parodus des Aeschylus entlehnt, der geographische Exkurse liebte.